

ZBIGNIEW ZALESKI

Lublin

RALF HUPKA

Long Beach

PSYCHOLOGICZNA ANALIZA ZAZDROŚCI BADANIA MIĘDZYKULTUROWE

Zazdrość jest zjawiskiem powszechnym, chociaż mówiąc o niej ma się najczęściej na myśli sytuację intymnego związku między kobietą i mężczyzną. Poza tym sytuacje zazdrości mają miejsce w zakładach pracy, w zespołach naukowców i dotyczą preferencji lub forowania przez szefa nowego pracownika, który burzy dotychczasowe związki emocjonalne w zespole, zaskarbiając sobie przychylność dyrektora.

Z zazdrością spotykamy się często na łonie rodziny, zwłaszcza wtedy, gdy rodzice otaczają szczególną opieką noworodka lub dziecko chore, a starsze dzieci „odczuwają” to jako przesunięcie ich na drugi plan. Stają się wówczas zazdrosne o miłość rodziców i ujawniają swoje uczucia. Niejednokrotnie mszczą się na młodszym braciszku lub siostrzyczce co najmniej na poziomie werbalnym lub życzeniowym (np. aby mu się stało coś złego), a czasem dochodzi też do zadania fizycznej krzywdy. Z zazdrości same udają chorych, bezbronnych, infantylnych, aby odzyskać skupienie rodzicielskiej uwagi na sobie.

Podobnie jest z dorosłymi osobami, które tracą partnera na rzecz kogoś innego i przeżywają zazdrość. Grają rolę infantylnego osobnika wymagającego troski i litości, atakują rywala, pomniejszają wartość jego osoby, czasem niewinnie skupiającego na sobie tę agresję, ponieważ rozrusznikiem całej sytuacji zazdrości może być nie rywal, lecz sam partner (por. Schmitt 1988). Autor ten zajął się badaniem niektórych reakcji przejawianych w sytuacji zazdrości. Prosił zazdrosne osoby o dokonanie oceny cech osobowości partnera, rywala i rywala partnera (osoba, o którą partner był zazdrosny) zakładając, że będą pomniejszać cechy rywala w atrybutach, które uważają za ważne dla siebie, dla swych partnerów, natomiast przypiszą im atrakcyjne cechy, które uważają za mniej ważne dla swych partnerów. Za cechy ważne uznał: uczciwy, szczery, inteligentny, za mniej ważne – odpowiedni wiek, wzrost, popularność, aktywność. Wyniki ujawniły, że rywale byli oceniani negatywnie i gorzej w porównaniu z samooceną respondentów i ocen partnera na ważnych dymensjach, podczas gdy na mniej ważnych respondenci oceniali rywala na równi ze sobą i partnerem. Ta ten-

dencyjność ocen w stosunku do rywala ma służyć obronie pozytywnego obrazu siebie w sytuacji zagrożenia z jego strony.

Zazdrość rodzi się z lęku przed utratą partnera na rzecz rywala. Siła przeżywanego zazdrości i zachowań pod jej wpływem jest uzależniona od kilku czynników. Im większą konsekwencję oznacza utrata partnera, tym silniejsza powinna być zazdrość o niego. Siła zazdrości będzie też związana z tym, ile podmiot zainwestował w związek z partnerem (czas, uczucia, osobiste plany na przyszłość). Wskazanie na powyższe aspekty może lepiej wyjaśnić czyny dokonywane pod wpływem zazdrości, jak np. zemsta na rywalu (czy też partnerze, co nie jest wyjątkiem).

Dla ułatwienia identyfikacji postaci wmieszanych w sytuację zazdrości przyjmujemy następujące nazwy dla zainteresowanych osób:

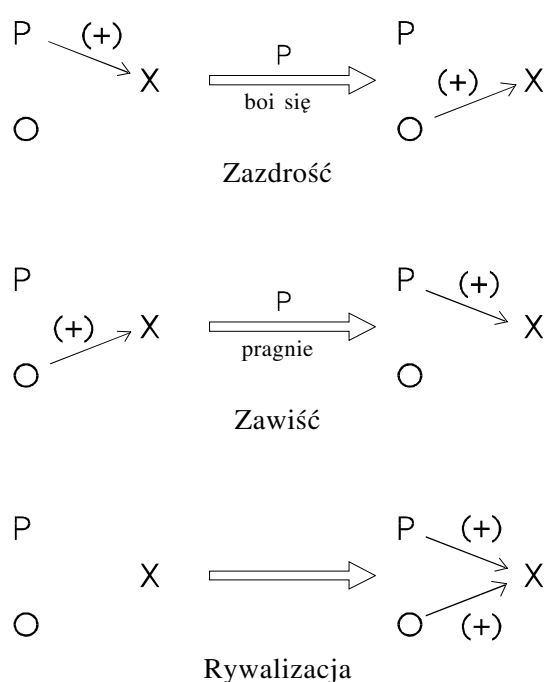
- podmiot (jednostka), bohater – osoba przeżywająca zazdrość;
- partner – osoba płci przeciwnej, z którą podmiot czuje się związany emocjonalnie i uważa ją za partnera miłostnego związku;
- rywal – osoba trzecia, z reguły tej samej płci co podmiot, która albo sama czyni wysiłki nawiązania głębszych kontaktów z partnerem, albo której partner poświęca uwagę na tyle, że podmiot odczuwa zagrożenie dla swojej relacji z nim.

Zagrożenie to może mieć komponenty kognitywne, emocjonalne i behawioralne, jednak mówiąc o zazdrości ma się najpierw na myśli emocjonalne reakcje dyskomfortu, zagrożenia dla osobistego zaangażowania, negatywny stosunek do rywala, poczucie niesprawiedliwości, poczucie odsunięcia.

Warto zwrócić uwagę na rozróżnienie między zazdrością a zawiścią, a to dlatego, że w języku polskim funkcjonuje częściej termin „zazdrość” na określenie obydwu odniesień, zarówno do innej osoby, jak też do cech osobistych i przedmiotów. Amerykańscy studenci rozróżniają *jealousy* i *envy*. Smith, Kim i Parrott (1988), odwołując się do wyników populacji anglosaskiej, podkreślają to rozróżnienie. Zazdrość odnosi się do stanu uczuć, wyobrażeń i zachowań wywołanych przez lęk przed potencjalnym, aktualnym lub wyobrażonym związaniem się ukochanej osoby z kimś trzecim (Hupka 1981). Tak pojmowana zazdrość różni się od zawiści rozumianej jako emocje, wyobrażenia i zachowania wywołane przez nienawistne porównanie swoich cech i osiągnięć z cechami i osiągnięciami innych, czemu towarzyszy chęć dorównania danej osobie (w cechach, w stanie posiadania). Innymi słowy, czujemy zazdrość w stosunku do rywala o to, że ma on pozytywne relacje z naszym partnerem i możemy partnera stracić na rzecz rywala, a czujemy zawiść w stosunku do osoby, która ma taki związek lub posiada rzeczy (kogoś), których my nie mamy, a chcielibyśmy mieć. Sytuacja zazdrości obejmuje trzy osoby i wzajemne powiązania emocjonalne, podczas gdy w sytuacji zawiści wystarczają dwie osoby i powiązania

emocjonalne nie są konieczne, aby to uczucie powstało. Chodzi tu bardziej o rywalizację między aktorem i kimś drugim.

Bryson (1977) dokonał rozróżnienia pomiędzy zazdrością, zawiścią i rywalizacją, używając triady P – O – X, gdzie P jest osobą doświadczającą emocji, O – drugą osobą, a X – trzecią osobą lub pożądanym obiektem. Graficznie model wygląda następująco:

Rys. 1. Zróżnicowanie między zazdrością, zawiścią i rywalizacją (cyt. za: Bryson 1977)

Zazdrość jest określana jako emocjonalna konsekwencja przeświadczenia P, że jej wcześniej ustalone relacje z X są zagrożone przez rzeczywiste lub wyobrażone wysiłki O i X zmierzające do ustalenia podobnego związku. Zawiść ma miejsce wtedy, gdy O ustalił związek z X (osoba, przedmiot, osobista cecha) i P chce zniweczyć ten związek. W końcu rywalizacja odnosi się do sytuacji, w której ani P mieć ani O nie mają ustalonej relacji z X, ale obydwaj chcą mieć taką relację.

Buunk i Bringle (1987) akcentują nie tyle sytuację, ile emocje: „zazdrość jest awersyjną reakcją emocjonalną podmiotu wywołaną przez związek anga-

żujący jego obecnego lub uprzedniego partnera i osobę trzecią. Ten związek może być rzeczywisty, wyobrażony lub oczekiwany lub mógł mieć miejsce w przeszłości” (s. 124). W badaniach porównawczych Buunka (1982) przeprowadzonych na grupie losowej mającej pozamałżeńskie doświadczenia i na grupie studentów katolickiego uniwersytetu ujawniło się silne powiązanie między emocjonalną zależnością a antycypowaną zazdrością zarówno u mężczyzn, jak i kobiet. W grupach „seksualnie liberalnych” nie uzyskano takich powiązań. Poza tym niezależnie od grupy stwierdzono, że im silniejszy zamiar zaangażowania się w pozamałżeńskie układy erotyczne, tym mniejsza zazdrość.

Whitehurst (1977), Cleanton i Smith (1977) sugerują, że zazdrość rodzi się w sytuacji ściśle określonych ról obowiązujących kobiety i mężczyzn. Bez zaistnienia określonej sytuacji społecznej nie można mówić o zazdrości. Bardzo aktywni badacze zazdrości – Salovey i Rodin (1986; 1989) – opowiadają się w swej ostatniej pracy za sytuacyjną definicją zazdrości, zaproponowaną przez Brysona, i uważają, że zazdrość różni się od zawiści intensywnością. Według nich, zarówno sytuacje zazdrości, jak i zawiść wywołują podobne reakcje afektywne, przejawiające się głównie w gniewie, smutku i niepokoju lub zażenowaniu. Parrot i Smith (1987) natomiast podają na podstawie badania ocen przeżywanego zazdrości i zawiści, że zazdrość cechuje bardziej poczucie osamotnienia, zdradzenia, lęku, niepewności i podejrzenia, podczas gdy zawiść wywołuje więcej wstydu, winy, zaprzeczenia i poczucia niższości. Są też poglądy, że zawiść jest częścią zazdrości (Sabini, Silver 1982), gdy ma się na myśli świadomość podmiotu, że rywal „posiada” (względy) jego partnera.

Spośród wielu obiektów zazdrości silne emocje budzi zwłaszcza zazdrość o partnera (seksualnego) nazywana przez Hupkę zazdrością romantyczną, na określenie której będziemy w tym artykule używać terminu „zazdrość o partnera”, i temu problemowi poświęcimy dalszą część artykułu pod kątem różnic międzykulturowych.

I. WZORCE ZAZDROŚCI. DANE ANTROPOLOGICZNE

Literatura historyczna jak też kulturoznawcza zdaje się wskazywać na to, że zazdrość występuje we wszystkich kulturach, a jej funkcja – ochrona związku – jest ta sama we wszystkich społecznościach. Małżeństwo jest chronione we wszystkich układach społecznych, chociaż zachowania zazdrosne mają niejednokrotnie cechy specyficzne dla danej kultury. Wynika to z dużej różnorodności ludzkich przekonań na temat tego, co konstytuuje ceniony związek, co stanowi zagrożenie dla danego związku i co należy robić, aby ten zagrożony przez intruza związek uchronić.

Benedict (1966) w opisie wzorców zachowaniowych pierwotnych kultur szkicuje również zachowania zazdrości małżeńskiej. Wśród indiańskich plemion Zuni reakcje zazdrości są tuszowane; unika się gwałtowności a sytuacje wywołujące zazdrość (np. niewierność) ignoruje się. Wśród plemion Apaczów jednym ze sposobów uporania się z sytuacją wywołującą zazdrość było obcięcie miękkiej części nosa niewiernej żonie (partnerce). W plemionach Dobu, gdzie prawie każda sytuacja wzbudzała podejrzenie o niewierność, wszechobecna zazdrość powodowała, że małżonkowie przekupywali własne lub cudze dzieci, aby uzyskać informacje o niewierności małżonka. Dochodziło do zaognionych kłótni pod zarzutem wiarołomności. Ostatecznym środkiem, którego chwycił się w swej bezsilności małżonek, była próba samobójstwa za pomocą jednej z kilku tradycyjnych metod, z których na szczęście żadna nie kończyła się tragicznie.

Hupka (1981) w swym międzykulturowym studium zazdrości opartym na materiałach etnograficznych ukazał szeroką gamę reakcji zazdrości. Stwierdził, że dziedzictwo kulturowe określa nasze procesy kognitywne, emocjonalne i behawioralne tworzące schemat reakcji zazdrości. Przekazywane przez kulturę normy i zakazy uczą, które seksualne i nieseksualne zachowania partnera z osobnikami innej płci są dozwolone, a które stanowią naruszenie integralności podstawowego związku, wywołując zagrożenie. Kultura determinuje też zdefiniowanie tego, co jest dowodem naruszenia aprobowanego społecznie związku, jak np. własna obserwacja, plotka czy intuicja. Wreszcie, kultura określa strategię radzenia sobie z sytuacjami zazdrości przejawiającymi się w zapobieganiu utraty partnera, w ukaraniu partnera lub rywala czy też w poszukiwaniu odpowiedniej rekompensaty.

Warunki prowadzące do oceny sytuacji zazdrości są zakotwiczone w organizacji społeczeństwa. Najważniejszymi czynnikami związanymi z uczuciem zazdrości okazały się: stosunek do prywatnej własności, ograniczenia w uzyskiwaniu seksualnego zaspokojenia, znaczenia małżeństwa i potomstwa dla statusu społecznego jednostki.

We współczesnej kulturze Zachodu, która jest bardziej złożona i skomplikowana od kultury pierwotnych społeczeństw, zdają się istnieć różnice między krajami i grupami społecznymi dotyczące określenia tego, co stanowi zagrożenia dla związku. Na przykład, aktorzy, piosenkarze bardziej akceptują pozamałżeński seks swoich partnerów w sytuacjach, nad którymi mają kontrolę i którym nie towarzyszy zaangażowanie emocjonalne (Gilmartin 1977). Tak zwane małżeństwa seksualnie otwarte (*sexually open marriages*) ustalają różne reguły określające okoliczności dopuszczające pozamałżeńskie stosunki. Buunk (1982) stwierdził następujące reguły pozwalające na ekstra-związek: a) partner zgadza się na to, b) partner zna trzecią osobę albo c) partner nic o tym nie wie.

W odbiorze społecznym zazdrość nie jest akceptowana, z wyjątkiem pewnych kręgów w określonych okresach historycznych, kiedy to być zazdrosnym o damę było odbierane przynajmniej bez potępiającej krytyki ze strony obserwatorów. Ponieważ zazdrość uchodzi za zjawisko negatywne, niektóre grupy usiłują się jej wyzbyć, a przynajmniej składają takie deklaracje. Pines i Aronson (1981) przeprowadzili badania wśród egalitarnej poligamicznej komuny Kerista w San Francisco, której członkowie twierdzili, że wyeliminowali zazdrość seksualną. Określają siebie jako grupę dobrych przyjaciół żyjących jak w jednej rodzinie, włączając w to seksualną zażyłość między członkami płci przeciwnej. Pragną wspólnie spędzać czas i wychowywać dzieci. Na podstawie badań autorzy stwierdzili, że prawie nie ma zazdrości wśród członków komuny, natomiast pojawiłaby się wtedy, gdyby któryś z członków komuny nawiązał stosunki seksualne poza komuną. Sugerują ponadto, że żadna kultura czy subkultura nie zapewnia ludziom całkowitej swobody co do ekstra-związków.

Przedstawione przykłady ukazują wpływ kultury czy subkultury na określenie progów behawioralnych wywołujących zazdrość, chociaż trudno nazwać subiektywne stany emocjonalne odpowiadające tym progom, zwłaszcza w układach partnerskich o głębszych związkach uczuciowych. Behawioralne symptomy zazdrości łatwiej wyeliminować niż wewnętrzne odczucia.

Praktyka wielu społeczeństw pokazuje, że zazdrość jest jednym z czujników układu relacji interpersonalnych. Wrażliwość tego czujnika można do pewnego stopnia modyfikować, przyjmując za punkt odniesienia określone umowy społeczne. Już Davis (1936) jako pierwszy postulował, że zazdrość jest zakorzeniona w strukturze społecznej. Według niego, zazdrość to pogwałcenie norm własności seksualnej, norm, które służyły zabezpieczeniu międzyosobowych relacji cenionych przez społeczeństwo.

Z inicjatywy Hupki przeprowadzono badania 2071 studentów z siedmiu krajów (USA, Holandia, Węgry, Jugosławia, Meksyk, Irlandia i ZSRR), mające na celu określenie cech wspólnych i kulturowo specyficznych uczucia zazdrości (Hupka i in. 1985). Na podstawie złożonych analiz statystycznych wyłoniono dwa czynniki występujące we wszystkich grupach. Są to: czynnik zazdrości partnerskiej „Zagrożenie dla wyłączności relacji” oraz czynnik zawiści „Samoponizowanie–zawiść”. Z wyjątkiem Węgier, w pozostałych grupach wykryto czynnik „Zależność”, który cechował dużą zgodność międzykulturową. Poza tym zidentyfikowano czynniki specyficzne, jak np. „Niechęć do autonomii partnera” (Węgry, Irlandia, Meksyk, Jugosławia), „Brak zaufania” (Meksyk) i „Zagrożenie dla seksualnej wyłączności” (Holandia).

Wyniki tych analiz prowadzą do konkluzji, że czynnikowa struktura zazdrości składa się z części wspólnej oraz z czynników specyficznych. Rzecz jasna, że obszar wspólny zależy od tego, jakie i ile grup kulturowych zostanie

uwzględnionych w puli danych wyjściowych i jakie charakterystyki (wymiary) są wykorzystane w analizie porównawczej. Im mniej kultur, im bardziej są do siebie podobne oraz im mniej ogólne wymiary, tym większy obszar wspólnej wariancji. Jednocześnie wyniki te mówią pośrednio o złożoności pojęcia, które jest kryterium porównań. Poszerzenie liczby odmiennych grup badawczych służy z jednej strony dookreślaniu pojęcia, a z drugiej pozwala na bardziej adekwatną charakterystykę każdej grupy.

II. PROBLEM BADAŃ

Interesującą kwestią jest scharakteryzowanie, opierając się na określonych probierzach empirycznych, zazdrości o partnera wśród Polaków. Charakterystyka tej grupy będzie bardziej wyrazista, jeżeli dokonamy porównań międzykulturowych. W tym celu odwołamy się do aktualnie dostępnych wyników grupy Niemców i Amerykanów.

Bazując na obserwacjach przedstawicieli każdej z tych narodowości oraz odwołując się do rozpowszechnionej wiedzy na temat m.in. historii, stylu życia, wzorców rodzinnych, życia religijnego i stosunków interpersonalnych wysunęliśmy przypuszczenie, że a) struktura zazdrości powinna być zbliżona we wszystkich tych grupach, wywodzących się lub należących do kultury europejskiej i b) spośród trzech narodowości Polacy są bardziej zazdrośni niż Niemcy i Amerykanie. Podstawą drugiego przypuszczenia są następujące przesłanki: 1° spójność rodziny jest wysoko ceniona w naszym społeczeństwie (Dyczewski 1981), 2° posiadanie wiernego partnera jest jednym z głównych warunków określonych osiągnięć społecznych i materialnych (np. mieszkanie) i 3° względy religijne ochraniające wyłączność seksualną i trwałość związku. Ponadto dodać trzeba, że zazdrości można przypisać nie tylko funkcje obronne przed zagrożeniem dla związku z partnerem; może ona świadczyć o potrzebie bezpieczeństwa, a w szerszym pojęciu może być wyrazem ochrony wartości kulturowych *implicite* związanych z romantycznym związkiem dwojga ludzi. Uwzględnienie czynników kulturowych pozwala na szerszą interpretację zazdrości niż tylko analiza układu aktor-partner-rywal. Dla zwięzłości opracowania i utrzymania go w granicach nakreślonego podejścia pominęliśmy świadomie wiele czynników, na których zasada się trwałość związku małżeńskiego, jak np. wartości moralne, religijne, odpowiedzialność, których znaczenie jest poza dyskusją. Wyniki i całe opracowanie, jakkolwiek ograniczone metodą badawczą, jest okazją do spekulacji o związku dość powszechnym i – jak dotychczas – mało analizowanym przez polskich psychologów (zob. Pospiszył 1988). Wzmianki na temat zazdrości dotyczyły raczej klinicznych analiz zazdrości chorobowej i neurotycznej oraz przypadków sądowych. O zazdrości mówi

się często w przypadku zemsty na rywalu (bezpośredniej lub pośredniej), mianowicie to, że zazdrość była motywem wyrównania rachunków. Niniejsze badania skupiają się na porównaniu wyników, które pozwolą wyrobić sobie pewien obraz na temat zazdrości u Polaków.

III. METODYKA BADAŃ

1. *Osoby badane*

W badaniach wzięło udział 455 osób, w tym 170 Polaków ($M = 83$), 78 Niemców ($M = 34$) i 207 Amerykanów ($M = 62$). Średnia wieku wynosiła 21,3 lata. Większość respondentów stanowili studenci na wydziałach nauk humanistycznych i społecznych wyższych uczelni Lublina, uniwersytetu w Monachium i Stanowego Uniwersytetu Kaliforni w Long Beach. Były to osoby w stanie wolnym i zakładamy, że częstotliwość występowania układów partnerskich chłopak-dziewczyna była podobna we wszystkich grupach badanych.

2. *Narzędzie i przebieg badań*

W badaniach użyto *Kwestionariusz stosunków interpersonalnych* skonstruowany przez Hupkę (wersja polska dostępna u mnie – Z.Z.). Kwestionariusz ma 69 twierdzeń zaopatrzonych w 7-stopniową skalę odpowiedzi typu Likerta, z wyłączeniem środkowego punktu „4”, zakotwiczoną przez odpowiedzi „Całkowicie nie zgadzam się” (1) i „Całkowicie zgadzam się” (7). W większości itemów odpowiedź „7” oznaczała przyznanie się do zagrożenia, ale dla uniknięcia wpływu nastawienia w dawaniu odpowiedzi 16 pytań ma takie sformułowanie, że w zliczaniu wyników skalę trzeba odwrócić: 4, 6, 9, 12, 15, 21, 29, 31, 35, 41, 47, 50, 51, 52, 61 i 62. W większości przypadków badania przeprowadzono grupowo, po zajęciach uniwersyteckich. Uczestnictwo było dobrowolne i po wypełnieniu kwestionariusza poinformowano uczestników o celu badań. Dane empiryczne zebrano w 1987 r.

IV. WYNIKI

Kolejno zaprezentujemy wyniki trojkiego rodzaju analiz statystycznych: analizy czynnikowej, analizy prokrustowej i analizy różnicowej.

a) *A n a l i z a c z y n n i k o w a*. Zastosowano najpierw analizę czynnikową typu VARIMAX dla każdej narodowości oddzielnie. Rozwiązanie 6-czyn-

nikowe dało maksymalną liczbę interpretowalnych czynników, które umieszczono w tab. 1, z zachowaniem porządku ich wyłaniania się w trakcie analizy czynnikowej. W aneksie podano pytania kwestionariusza, ich ładunki czynnikowe, średnie wyniki odpowiedzi oraz istotności różnic ocenione za pomocą testu F.

Tab. 1. Czynniki zazdrości o partnera
Nazwa, pozycja i twierdzenia każdego czynnika dla poszczególnych narodowości

Nazwa czynnika	Pozycja	Twierdzenia
Niemcy		
Zagrożenie dla wyłączności związku	I	2, 7, 18, 19, 21, 25, 38, 49, 57.
Samoponiżenie–zawiść	II	5, 10, 11, 24, 33, 34, 39, 42, 54, 58.
Zależność	III	1, 4, 13, 16, 20, 32, 41, 45, 46, 59, 69.
Awersja do autonomii partnera	IV	15, 47, 50, 51, 52, 62.
Nieufność/podejrzliwość	V	6, 9, 27, 35.
Polska		
Zagrożenie dla wyłączności związku	I	1, 2, 4, 7, 19, 25, 28, 30, 38, 43, 49.
Samoponiżenie–zawiść	III	3, 5, 8, 10, 39, 40, 42, 47, 58, 65.
Zależność	IV	11, 13, 16, 69.
Awersja do autonomii partnera	V	14, 15, 41, 48, 50, 51, 52, 61, 62.
USA		
Samoponiżenie–zawiść	I	3, 5, 8, 10, 11, 23, 33, 34, 36, 39, 40, 42, 47, 58, 65.
Zagrożenie dla wyłączności związku	II	1, 2, 7, 14, 19, 20, 25, 30, 32, 38, 43, 49, 68.
Zależność	III	13, 116, 46, 54, 57, 59, 67, 69.
Awersja do autonomii partnera	IV	15, 50, 51, 52, 62.
Nieufność	V	6, 9, 12, 22.
Współzawodnictwo	VI	27, 28, 35, 44.

Twierdzenia w czynniku VI dla Niemców i w czynniku II dla Polaków były trudne w interpretacji. Żadne twierdzenie czynnika VI dla Polaków nie osiągnęło ładunku .40.

Jeżeli przyjąć procent wyjaśnionej wariancji przez poszczególne czynniki, to we wszystkich trzech grupach porządek czynników jest następujący: „Zagrożenie dla wyłączności związku”, „Samoponiżenie–Zawiść”, „Zależność (od partnera)” i „Awersja do autonomii partnera”. Poza tym w grupie D i USA wystąpił czynnik „Nieufność” a dodatkowo u Amerykanów – czynnik „Współzawodnictwo”.

Opiszemy dokładniej interesujące nas czynniki, podając ich zawartość i przykłady charakterystycznych zachowań.

Z a g r o ż e n i e d l a w y ł ą c z n o ś c i r e l a c j i. Pytania w tym czynniku odnoszą się do poznawczych i fizjologicznych reakcji, gdy podmiot jest wyłączony z aktywności partnera lub gdy partner kieruje uwagę na inne osoby. W sumie 7 twierdzeń (na 18 wszystkich dla Pl, D i US) było wspólnych, z czego na 4 odpowiedziano podobnie; z twierdzeniem 7 zgadzają się, tzn. nie lubią, gdy partner całuje się z kimś innym, a z twierdzeniami 19, 25 i 49 nie zgadzają się.

Pewne czynności nie są uważane przez żadną grupę jako zagrożenie, np. to, że partner tańczy z innym (19), gdy mówi serdecznie o innym (25) i gdy dobrze się bawi na przyjęciu (49). Zagrożenie u wszystkich wywołuje flirtowanie partnera (4). Uważa się też za usprawiedliwione przeszukiwanie rzeczy osobistych partnera w przypadku podejrzenia o niewierność (14) i sprawdzanie go, gdy późno pracuje (18). Respondenci zgadzają się z tym, że pozamałżeńskie stosunki czasem wzmacniają małżeństwo (21), że obserwują reakcje partnera na osoby płci przeciwnej (28) i nie uważają za zabawne fantazji seksualnych partnera o innych (68).

A w e r s j a d o a u t o n o m i i p a r t n e r a. Twierdzenia naładowane tym czynnikiem opisują stopień kontroli, jaką zazdrosna osoba chce mieć nad partnerem. Wśród 10 itemów 5 było wspólnych dla wszystkich grup (15, 50, 51, 52, 62). Wszyscy respondenci dawali odpowiedzi podobne, jeżeli chodzi o zgodę lub nie (14, 48). Zgadza się na to, że partnerzy nie powinni zrywać uprzednich przyjaźni (15), mogą mieć przyjaciół płci przeciwnej (51), cieszą się z realizacji celów przez partnera (50) i z jego sukcesu (62) i uważają, że partner może mieć własne zajęcia (52).

Z a l e ż n o ś ć. Twierdzenia tego czynnika odnoszą się do znaczenia, jakie ma partner dla życia podmiotu i na ile sens życia zależy od partnera. Z 15 twierdzeń 3 itemy pojawiły się we wszystkich narodowościach i ujawniły różnice kulturowe. Polacy w porównaniu z D i US przyznają, że często nie mogliby egzystować bez partnera (13), życie bez niego nie miałoby sensu (16) i partner jest siłą motywacyjną w ich życiu (69). W tej ostatniej sprawie również Niemcy uzyskali wysoki wskaźnik.

S a m o p o n i ż e n i e – z a w i ś ć. W tym czynniku chodzi o negatywne porównanie społeczne z innymi, jeżeli weźmiemy pod uwagę predyspozycje zdobywania partnera i utrzymania związku. Na 17 itemów 5 było wspólnych dla 3 grup (5, 10, 39, 42 i 58) i ich odpowiedzi miały zgodny kierunek „nie zgadzania się”.

W ogólnym wniosku, jaki nasuwa się po powyższej analizie można podkreślić to, że zazdrość nie jest jednowymiarowym zjawiskiem, lecz składają się na nią komponenty o charakterze osobowościowym i społecznym. Staraliśmy się wykazać różnice między zazdrością i zawiścią, lecz okazuje się, że do pewnego stopnia zawiść pojawia się w przeżywanej zazdrości.

b) A n a l i z a p r o k r u s t o w a. Można zauważyć, że nie zawsze pytania są naładowane tym samym czynnikiem poprzez wszystkie grupy, zatem porównywanie czynników wymaga uprzedniego oszacowania zbieżności między nimi. Dla celów porównawczych obliczono wskaźniki zgodności międzyczynnikowej zaproponowane przez Tuckeya (zob. Harman 1967). Otrzymuje się je za pomocą tzw. rotacji prokrustowej, w której przyjmuje się jedną grupę jako wzorcową (w tym przypadku grupa z USA, najbardziej liczna). Daje ona możliwość stwierdzenia maksimum wspólnych dla różnych grup cech poprzez poszukiwanie najlepszego dopasowania pomiędzy wzorcem i porównywanymi grupami. Ze względu na brak testów istotności dla tych wskaźników przyjmuje się za Evansem (1970) kryteria dla oceny ich mocy. Wskaźniki .90, .80, .70 i <.70 interpretuje się jako wskazujące na zgodność silną, umiarkowaną, słabą i brak zgodności. Nie oblicza się ich wtedy, gdy dany czynnik występuje tylko w jednej grupie. Wskaźniki są podane w tab. 2.

Tab. 2. Współczynniki zgodności oparte na prokrustowej rotacji z grupą USA jako wzorcem

	Zagrożenie dla wyłączości związku	Zależność	Awersja do autonomii partnera	Samoponiżenie i zawiść	Nieufność
Polacy	.89	.76	.79	.92	
Niemcy	.88	.72	.69	.91	.70

Jak widać w tab. 2, spośród czterech wspólnych czynników zazdrości o partnera dla wszystkich grup, a mianowicie „Zagrożenie dla wyłączości związ-

ku”, „Romantyczna zawiść”, „Zależność” i „Awersja do autonomii partnera”, głównie czynniki zawiści i zagrożenia są wysoce podobne we wszystkich grupach – zgodnie ze wskaźnikami Evansa. Polacy ujawniają nieznacznie większe podobieństwo z Amerykanami niż Niemcy, zwłaszcza w czynniku „Awersja do autonomii partnera”. Są to jednak tylko porównania liczbowe oparte na kryterium przewagi wskaźnikowej. Biorąc pod uwagę powyższe podobieństwa czynników sądzimy, iż można dokonywać porównań między grupami za pomocą analizy różnicowej.

c) **A n a l i z a r ó ż n i c o w a.** Analizę porównawczą można przeprowadzić w dwojaki sposób, mianowicie przez wykazanie różnic między średnimi, niezależnie od tego, w jakim miejscu skali odpowiedzi się znajdują, albo przez wskazanie na tendencje w dawaniu odpowiedzi. W drugim przypadku chodzi o to, czy respondenci zgadzają się z twierdzeniem (>4.00) lub nie zgadzają (<3.99). W ten sposób uzyskuje się obraz postaw negatywnych lub pozytywnych wobec przedmiotu badań. Posługujemy się obydwoma rodzajami wskaźników.

Na wstępie chcielibyśmy zwrócić uwagę na to, że porównując średnie wyniki D, PL i USA, uzyskano istotne różnice we wszystkich itemach z wyjątkiem 15, 28 i 58 (aneks). Zwrócimy uwagę na te szczególne rozbieżności przy omawianiu poszczególnych czynników, dla których wyniki porównań międzygrupowych przedstawiono w tab. 3. Przy każdym czynniku podano numery wspólnych itemów, z których obliczano średnie.

W czynniku „Zagrożenie dla wyłączności relacji” Polacy uzyskali najwyższy wskaźnik, istotnie różny od wskaźnika Niemców i Amerykanów. Polacy w stosunku do Niemców i Amerykanów różnią się tym, że chcą zawsze wiedzieć, gdzie partner jest i co robi (20), mają większe problemy fizjologiczne (żołądkowe), gdy partner spędza więcej czasu ze swym *hobby* niż z nimi (32), serce bije im mocniej, gdy partner flirtuje z innymi (30), nie lubią, gdy partner wychodzi z osobą płci przeciwnej (43) i gdy partner obejmuje kogoś (38). Ta ostatnia sytuacja wywołała największe zróżnicowanie między grupami. Niemcy i Amerykanie nie widzą w tej sytuacji zagrożenia dla związku z partnerem, natomiast Polacy odczuwają je w znacznym stopniu.

W ramach tego czynnika wyłoniono kategorię „Zagrożenie dla seksualnej wyłączności stosunków z partnerem” (21, 53, 56 i 68) i – jak się okazuje – wszystkie trzy grupy reagują podobnie, odczuwając duże zagrożenie w sytuacjach sugerowanych przez pytania kwestionariusza ($M_{PL} = 5.90$, $M_D = 5.57$, $M_{USA} = 5.59$).

Tab. 3. Średnie wartości czynników zazdrości dla grupy Polaków, Niemców i Amerykanów

L.p.	Czynnik	Polacy (Pl) (N = 170)		Niemcy (D) (N = 78)		Amerykanie (USA) (N = 207)		test <i>t</i>		
		M	sd	M	sd	M	sd	Pl-D	Pl-USA	D-USA
1.	Zagrożenie dla wyłączości związku (itemy: 2, 4, 7, 19, 20, 25, 30, 32, 38, 43, 45, 49, 60)	4.15	1.91	3.48	1.96	3.39	1.64	4.16**	6.62**	n.i.
2.	Awersja do autonomii partnera (itemy: 14, 15, 17, 29, 35, 41, 50, 51, 52, 62)	2.93	1.85	2.12	1.59	2.55	1.13	5.79**	3.72*	3.71*
3.	Zależność (itemy: 13, 16, 37, 55, 57, 59, 61, 69)	4.31	2.02	3.20	1.93	3.14	1.62	5.14**	7.73**	n.i.
4.	Samoponizenie–zawiść (itemy: 3, 5, 8, 10, 23, 24, 26, 31, 33, 34, 39, 40, 42, 47, 54, 58, 65, 67)	3.27	2.42	2.52	1.61	2.55	1.46	6.34**	5.87**	n.i.

* – $p < .01$; ** – $p < .001$

Biorąc pod uwagę „Awersję do autonomii partnera”, Niemcy pozwalają na największą autonomię swojego partnera, a Polacy są najmniej tolerancyjni, co szczególnie przejawia się w dwu sprawach: małżonkowie powinni mieć takie same zainteresowania, aby mogli wspólnie spędzać czas (17) i mężczyzna ma prawo oczekiwać, że panna młoda będzie dziewicą (35); ładunki czynnikowe tych pytań były jednak niskie. Amerykanie zajmują środkową pozycję między postawą Niemców i Polaków.

Średnie w czynniku „Zależność” pozwalają stwierdzić, że Polacy uchodzą za najbardziej uzależnionych od partnera, podczas gdy Niemcy i Amerykanie mają podobne nasilenie tego wskaźnika. Jeżeli w US i D partner stanowi dopełnienie prywatnego życia, to dla Polaków jest on istotnym warunkiem zrealizowania zadań życiowych.

Wyniki w czynniku „Samoponiżenie–zawiść” wskazują na niewielkie jego nasilenie, niemniej Polacy wyglądają na bardziej zawistnych i mniej ceniących siebie niż przedstawiciele dwu pozostałych nacji. Szczególnie odczuwają mniejsze zadowolenie ze swego związku romantycznego w porównaniu ze związkami, które mają inne osoby (znajomi, przyjaciele). Potępiają siebie a idealizują innych.

Ogólnie Polacy wypadają na tle Niemców i Amerykanów jako bardziej zazdrośni, podczas gdy przedstawiciele zachodniej kultury uzyskują umiarkowane i zbliżone do siebie wskaźniki w tej sferze*.

IV. DYSKUSJA

Przedstawione porównania międzykulturowe ujawniają znaczną zbieżność co do struktury zazdrości i zawiści, na co wskazuje znaczna liczba porównywalnych czynników. Są też rozbieżności, jeśli chodzi o dodatkowe czynniki – w tym przypadku nieufność i współzawodnictwo, które występują tylko w niektórych kulturach. Te wymiary mogą być odzwierciedleniem specyficznych wzorców w postawach i relacjach międzyludzkich istniejących w tych kręgach kulturowych. Powyższe rezultaty wskazują zatem na pewne bazowe komponenty struktury wraz z jej specyficznymi składnikami.

Różnice kulturowe zaznaczają się jednak w nasileniu postaw i reakcji związanych z sytuacją zazdrości. Jeżeli chodzi o sytuacje (zdarzenia) wywołujące zazdrość, to respondenci wszystkich narodowości wskazują na flirt partnera, całowanie się z innym i seksualne fantazje na temat innej osoby jako najsilniejsze bodźce dla zareagowania zazdrością. Są jednak różnice kulturowe. Polacy, bardziej niż inni, nie lubią, gdy partner obejmuje innych lub idzie z osobą płci przeciwnej, chcą wiedzieć, co i gdzie partner robi.

Zróżnicowania te, dotyczące bądź co bądź intymnych kontaktów, mogą mieć przykre konsekwencje na przykład w małżeństwach mieszanych. Może dochodzić do starć między poglądami na wspólne sprawy pary małżeńskiej. Wiele sytuacji, które dla żony–Amerykanki uchodzą za „normalne”, mogą dla męża–Polaka być źródłem reakcji zazdrości. Podobnie w spółkach zatrudniających pracowników różnych narodowości odmienne reakcje na forowanie niektórych

* Dodatkowo przeprowadzono porównanie dla dwu grup wiekowych Polaków. Młodszy (n = 107) o średniej wieku 21.9 i starsi (N=66) o średniej wieku 44.3 lata. Starsi okazali się bardziej zazdrośni i zawistni, chociaż różnice między średnimi nie były duże (H. Ż y d z i k. Zazdrość o partnera. Analiza porównawcza populacji amerykańskiej, niemieckiej i polskiej. Lublin 1987 – mps BKUL).

osób powinny być uwzględniane w tworzeniu zespołów roboczych, układów międzyosobowych i w rozwiązywaniu powstałych już konfliktów.

Mimo tego, iż Polskę uważa się za silnie związaną z kulturą zachodnią, można wskazać na pewne elementy różnicujące Polaków od pozostałych. Jednym z nich jest ciągle silny wpływ religii katolickiej na zawieranie małżeństwa i model życia małżeńskiego zakładający przebycie całego życia z jednym partnerem i dozonną wierność. Rodzina jako taka ma wysokie miejsce w hierarchii wartości (Nowak 1976; 1988) i wszystkie zagrożenia dla tych wartości są potępiane. W badaniach Adamskiego z 1973 r. (Adamski 1977) 63.5% respondentów potępiało zdradę małżeńską, a 8.2% dopuszczało możliwość rozwodu. Podobnie badania Dyczewskiego (1988) z 1985 r. wskazują na to, że 78.6% respondentów opowiada się za wiernością małżeńską do końca życia. Jednocześnie badania ujawniły, że ani płeć, ani wykształcenie nie różnicują stanowiska narzeczonych do sprawy wierności małżeńskiej, natomiast przekonania religijne mają istotny wpływ na tę postawę. Rodzina w interpretacji Dyczewskiego (1981) jest systemem uzupełnień i wspólnego działania, stąd też partner jest nader ważny dla istnienia i optymalnego działania tego układu. Rodzina stwarza warunki dla najgłębszego przeżywania własnej godności i dlatego jej trwałość jest ceniona ponad wszystko.

W sytuacji polskiej partner oznacza swego rodzaju asekurację, siłę w przebijaniu się przez problemy mieszkaniowe, finansowe i załatwianiu różnych spraw związanych z codzienną egzystencją. Zagrożenie jego utraty ma szersze konsekwencje niż tylko utrata osoby i to może ujawniać się w większej zależności, która jest związana z mniejszą pewnością siebie, z mniej powszechnym wzorcem samodzielności i osiągnięć indywidualnych. W tych, jak i wcześniejszych, badaniach (Hupka i in. 1985) uzyskano podobne wyniki co do samoponiżania się i zawiści. Ludzie uważają się za zdolnych do nawiązania i utrzymania kontaktów intymnych z innymi. Zawiść jest zresztą potępiana przez wszystkie ideologie, zarówno socjalistyczną, jak i kapitalistyczną, a także przez religie. Możliwe iż ma tu miejsce mechanizm idealizacji siebie. Zawiść odnosi się do czegoś, czego jeszcze się nie ma i człowiek jest oceniany poprzez kryteria chciwości, pazerności, podczas gdy zazdrość odnosi się do stanu już posiadane-go i jest jak gdyby bardziej usprawiedliwiona, a w pewnych układach społecznych może uchodzić za dobrą manierę. Nie musi natomiast być tak samo oceniana zazdrość matek o synów wstępujących w związek małżeński z inną kobietą. Jest to interesujący problem do badań, takie bowiem fakty są spotykane w życiu codziennym.

Warto spojrzeć na zazdrość również z nieco innego punktu widzenia – nie tylko jako na emocjonalną reakcję, lecz także jako na formę obrony wartości w sytuacji związku romantycznego. Podobnie jak wstyd służy zachowaniu god-

ności osobistej, tak też zazdrość może służyć zachowaniu związku. Bez niej ludzie może nie troszczyliby się o trwałość związku i kto wie, ile razy więcej dochodziłoby do rozwodów niż jest ich obecnie. Jak już powiedzieliśmy, nie umniejszamy roli zazdrości jako podstawy trwałości związku małżeńskiego. Ta reakcja jest jak gdyby pierwszym motywem aktywnego ustosunkowania się do sytuacji zagrożenia dla własnego układu z inną osobą. Nie zaślepiając bohatera może prowadzić do uruchomienia konstruktywnych działań dla dobra związku poprzez np. zreflektowanie swojego postępowania w stosunku do partnera. Sugerowane tu bardziej pozytywne aspekty zazdrości nie były analizowane; w literaturze dyskutowano je z reguły poprzez pryzmat negatywnej oceny tego uczucia.

Zwrócimy uwagę na jeszcze jedną sprawę metodologiczną. Dane empiryczne pochodzą z krajów uprzemysłowionych, o europejskim modelu intymnych układów partnerskich między kobietą i mężczyzną. Po pierwsze, brak danych z kultur odmiennych, jak np. Polinezja czy Gwinea, gdzie wzorce mogą być odmienne, robi wrażenie dużej zgodności w strukturze zazdrości. Po drugie, wyniki pochodzą od osób legitymujących się wykształceniem akademickim, które uważane jest za czynnik sprzyjający kontroli (obniżaniu) reakcji zazdrości (Pospiszyl 1988).

Niniejsze wnioski muszą być siłą rzeczy ograniczane do kultury obszaru reprezentowanego przez badane grupy, a szersze badania interkulturowe dadzą podstawę do bardziej uogólnionych twierdzeń.

BIBLIOGRAFIA

- A d a m s k i F.: Młodzi przed ślubem. Koncepcje modelowe małżeństwa i rodziny w świadomości nupturientów. „Roczniki Nauk Społecznych” 5:1977 s. 131-243.
- B e n e d i c t R.: Wzory kultury. Warszawa 1966. PWN.
- B r y s o n J.: Situational Determinants of the Expression of Jealousy (referat przedstawiony na konferencji Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego – San Francisco 1977).
- B u n k B.: Anticipated Sexual Jealousy: Its Relationship to Self-Esteem, Dependency, and Reciprocity. „Personality and Social Psychology Bulletin” 8:1982 s. 310-316.
- B u n k B., B r i n g l e R.: Jealousy in Love Relationships. W: D. P e r l m a n, S. D u c k (eds.). Intimate Relationships: Development, Dynamics, and Deterioration. Newbury Park (CA) 1987 s. 123-147. Sage.
- C l a n t o n G., S m i t h L. (eds.). Jealousy. Englewood Cliffs (NJ) 1977. Prentice-Hall.
- D a v i s K.: Jealousy and Sexual Property. „Social Forces” 14:1936 s. 395-405.
- D y c z e w s k i L.: Rodzina polska i kierunki jej przemian. Warszawa 1981. ODiSS.
- D y c z e w s k i L.: Stosunek narzeczonych do norm broniących małżeństwa i poczętego życia. „Chrześcijanin w świecie” 138:1988 s. 58-71.

- E v a n s G.: Congruence Transformations: Procedures for Comparing the Results of Factor Analysis Involving the Same Set of Variables. Toronto 1970. Institute for Studies in Education.
- G i l m a r t i n B.: Jealousy Among the Swingers. W: G. C l a n t o n, L. S m i t h (eds.). Jealousy. Englewood Cliffs (NJ) 1977. Prentice-Hall.
- H a r m a n H.: Modern Factor Analysis. Chicago 1967. University of Chicago Press.
- H u p k a R.: Cultural Determinants of Jealousy. „Alternative Lifestyles” 4:1981 s. 310-356.
- H u p k a R.: Jealousy: Compound Emotion or Label for a Particular Situation? „Motivation and Emotion” 8:1984 s. 141-155.
- H u p k a R., B u n k B., F a l u s G. i n.: Romanic Jealousy and Romantic Envy: A Seven-Nation Study. „Journal of Cross-Cultural Psychology” 16:1985 s. 423-446.
- N o w a k S.: Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej. Raport z badań Instytutu Socjologii UW. Warszawa 1976. Uniwersytet Warszawski.
- N o w a k S.: Polish Society in the Second Half of the 1980's: An Attempt to Diagnose the State of Public Consciousness. Princeton (NJ) 1988. IREX.
- P a r r o t t W., S m i t h R.: Differentiating the Experiences of Envy and Jealousy (referat przedstawiony na konferencji Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego – New York 1987).
- P i n e s A., A r o n s o n E.: Polifidelity. An Alternative Lifestyle without Jealousy. „Alternative Lifestyles” 4:1981 s. 373-392.
- P o s p i s z y l K.: „Zazdrosna pleć” (Fakt czy fikcja?). „Przegląd Psychologiczny” 21:1988 s. 771-786.
- S a b i n i J., S i l v e r M.: Moralities of Everyday Life. Oxford 1982. Oxford University Press.
- S a l o v e y P., R o d i n J.: Differentiation of Social-Comparison Jealousy and Romantic Jealousy. „Journal of Personality and Social Psychology” 50:1986 s. 1100-1112.
- S a l o v e y P., R o d i n J.: Envy and Jealousy in Close Relationships. W: C. H e n d - r i c k (ed.). Close Relationships. Newbury Park 1989. Sage.
- S c h m i t t B.: Social Comparison in Romantic Jealousy. „Personality and Social Psychology Bulletin” 14:1988 s. 374-387.
- S m i t h R., K i m S., P a r r o t t W.: Envy and Jealousy: Semantic Problems and Experimental Distinctions. „Personality and Social Psychology Bulletin” 14:1988 s. 401-409.
- W h i t e G., M u l l e n P.: Jealousy. Theory, Research and Clinical Strategies. New York 1990. Guilford Press.
- W h i t e h u r s t R.: Jealousy and American Values. W: G. C l a n t o n, L. S m i t h (eds.). Jealousy. Englewood Cliffs (NJ) 1977 s. 136-140. Prentice-Hall.

ANEKS

Ładunki czynnikowe i średnie wyniki w itemach dla grupy Niemców (D), Polaków (PI) i Amerykanów (USA)*

Lp.	Item	D	PI	USA	
1.	Kiedy mój partner zwraca uwagę na innych ludzi, czuję się osamotniony i opuszczony	.43 3.21	.45 3.70	.48 3.16	c
2.	Czuję się wewnętrznie źle, kiedy widzę, że mój partner całuje kogoś na balu sylwestrowym	.67 4.08	.57 4.34	.59 3.68	c
3.	Większość moich przyjaciół ma bardziej interesujące życie intymne od mojego	– 2.37	.58 3.33	.60 2.58	ac
4.	Nie dręczy mnie to, kiedy widzę mojego partnera flirtującego z kimś innym	.48 4.91	.45 4.94	– 5.57	bc
5.	Kiedy widzę atrakcyjną osobę, czuję się mniej wartościowy	.60 2.47	.47 3.15	.56 2.79	a
6.	Uważam, że mój partner jest mi wierny	.68 2.12	– 2.28	.72 2.87	bc
7.	Kiedy widzę mojego partnera całującego kogoś innego, jestem wewnętrznie poruszony	.58 4.82	.61 4.81	.68 4.23	c
8.	Nie wyobrażam sobie, że będę miał kiedykolwiek tak romantyczny związek, jak te, które widziałem	– 1.91	.48 3.53	.49 1.86	ac
9.	Jestem pewien, że mój partner nie zdradza mnie poza moimi plecami	.67 1.83	– 2.31	.69 2.84	abc
10.	Inni ludzie nie zwracają na mnie większej uwagi	.51 2.16	.41 3.51	.57 2.01	ac
11.	Chciałbym być tak popularny jak mój partner	.46 2.26	.46 3.58	.44 2.27	ac
12.	Kiedy przez pewien czas jestem daleko od mojego partnera, nie staję się podejrzliwy sądząc, że wykorzystuje moją nieobecność	– 3.57	– 2.92	.44 3.53	ac
13.	Często mam odczucie, że nie mógłbym żyć bez niego	.40 3.11	.63 4.82	.68 2.85	ac
14.	Czuję, że mam prawo sprawdzać jego rzeczy osobiste, kiedy podejrzewam go o niewierność	– 2.03	.41 2.45	.42 2.01	c

* a – test Scheffego istotny dla różnic między średnimi D i PI; b – test Scheffego istotny dla różnicy między średnimi D i USA; c – test Scheffego istotny dla różnicy między średnimi PI i USA.

15. Mój partner nie powinien rezygnować z kontaktów z osobami płci przeciwnej z kręgu starych znajomych	.50 2.47	.49 2.73	.51 2.57	
16. Życie bez niego nie miałyby większego sensu	.42 2.96	.76 4.46	.70 3.11	ac
17. Mąż i żona powinni mieć te same hobby, aby mogli wspólnie spędzać wolny czas	– 3.67	– 4.20	– 3.30	
18. Kiedy mój partner pracuje do późna, mam ochotę go sprawdzić	.41 1.60	– 2.55	– 1.82	ac
19. Kiedy mój partner tańczy z kimś innym, czuję się nieswojo	.51 2.58	.53 3.17	.59 2.90	a
20. Chciałbym zawsze wiedzieć, gdzie i co robi mój partner	.41 3.47	– 4.24	.41 3.25	ac
21. Sądzę, że niekiedy pozamałżeńskie romanse mogą wzmocnić małżeństwo	.58 4.43	– 5.35	– 6.15	abc
22. Jestem przekonany, że kiedy mnie nie ma, mój partner spotyka się z kimś, nawet jeżeli temu zaprzecza	– 1.50	– 2.07	.68 1.47	ac
23. Nie znoszę ludzi doskonalszych ode mnie	– 2.42	– 2.55	.41 1.89	bc
24. Często porównuję siebie z innymi	.53 4.58	– 4.36	– 3.99	b
25. Czuję się zdeprimowany, kiedy mój partner mówi serdecznie o kimś płci przeciwnej	.55 2.62	.47 3.44	.59 2.90	ac
26. Mówię złośliwe rzeczy o moich przyjaciółkach	– 2.05	– 2.36	– 1.85	
27. Od czasu do czasu lubię flirtować na oczach mojego partnera, aby podtrzymać jego zainteresowanie	.66 3.12	– 3.25	.51 2.76	c
28. Kiedy spaceruję z moim partnerem, obserwuję jego reakcje na atrakcyjne osoby płci przeciwnej	– 3.35	.46 3.86	.46 3.67	
29. Małżeństwo nie oznacza, że mąż i żona muszą rezygnować ze wszystkich swoich przyjaciół	– 1.39	– 2.38	– 2.40	
30. Kiedy mój partner flirtuje z kimś, czuję mocniejsze bicie serca	– 4.34	.63 4.70	.60 3.96	c
31. Przeważnie myślę o sobie dobrze (pozytywnie)	– 3.08	– 3.69	– 3.08	
32. Irytuje mnie, kiedy mój partner poświęca więcej czasu swojemu hobby niż mnie	.45 3.87	– 4.51	.48 3.33	abc
33. Często pragnę zamienić się miejscem z osobą, która jest duszą towarzystwa	.57 2.17	– 3.75	.56 2.96	abc

34. Często przyłapuję się na idealizowaniu osób i rzeczy	.51 3.41	– 3.95	.52 3.13	c
35. Mężczyzna nie powinien oczekiwać, że panna młoda będzie dziewicą	.48 1.76	– 4.36	.41 2.94	abc
36. Przerazam się, widząc jak mój partner dojrzeva psychicznie i się usamodziałnia	– 1.93	– 2.25	.47 1.79	c
37. Kobieta powinna podczas ceremonii ślubnej na serio przyrzekać swojemu mężowi miłość, wierność i posłuszeństwo	– 2.62	– 6.14	– 3.22	
38. Kiedy ktoś obejmuje mojego partnera, czuję się wewnętrznie źle	.67 2.12	.63 4.45	.61 2.22	ac
39. Nie wiem dlaczego, ale zwykle mam wrażenie, że ciągle przegrywam, nic mi nie wychodzi i że ciągle „gram drugie skrzypce”	.60 2.26	.71 3.21	.60 2.20	ac
40. Czuję się wewnętrznie pusty, kiedy widzę szczęśliwy związek kobiety i mężczyzny	– 2.00	.60 2.93	.60 2.17	ac
41. Podoba mi się niezależność mojego partnera	.47 2.62	.45 3.25	– 2.93	a
42. Często czuję, jak gdyby świat przechodził obok mnie	.55 2.41	.65 3.88	.62 2.67	ac
43. Kiedy mój partner umawia się z kimś innym, czuję się zawiedziony i przygnębiony	.63 2.43	.54 4.58	.55 3.43	abc
44. Zawsze próbuję wyrównywać rachunki	– 3.57	– 3.70	.40 2.62	c
45. Zgadzam się z tym, że zazdrość jest znakiem prawdziwej miłości	.50 3.69	– 3.18	– 2.29	bc
46. Kiedy się zakocham, zdaje mi się, że to całkowicie pochłania mój czas	.57 4.39	– 4.23	.41 3.83	b
47. Najczęściej nie chciałbym zamieniać się miejscem z kimś innym	.48 2.39	.49 3.01	.50 3.00	ab
48. Uważam, że jest sprawiedliwe skrzywdzenie kochanka mojego niewiernego partnera	– 2.64	.43 2.97	– 1.99	bc
49. Kiedy mój partner dobrze się bawi na przyjęciu, na którym mnie nie ma, to czuję się przygnębiony	.54 2.94	.54 3.68	.50 3.11	ac
50. Jestem szczęśliwy, kiedy mój partner osiąga swój cel	.51 1.74	.47 1.67	.72 2.20	bc
51. Dobrze jest dla mojego partnera, aby miał przyjaciół płci przeciwnej	.72 1.96	.55 3.32	.67 2.48	abc

52. Podoba mi się, kiedy mój partner robi coś samodzielnie i doprowadza sprawy do końca	.75 1.78	.48 1.68	.69 2.45	bc
53. Dręczyłoby mnie, gdyby mój partner miał stałe i często satysfakcjonujące stosunki płciowe z kimś innym	– 6.46	– 6.09	– 5.43	
54. Niektórzy ludzie nie zasługują na swoich partnerów	.44 2.38	– 5.41	.61 2.23	ac
55. Strata mojego partnera uniemożliwiłaby mi pełną realizację siebie, by stać się tym, kim chciałbym być	– 4.01	– 4.00	– 4.12	
56. Chcę żeby mój partner miał życie seksualne tylko ze mną i żeby było ono udane	– 5.82	– 6.27	– 5.19	
57. Chciałbym tak dobrze radzić sobie w życiu, jak mój partner	.51 2.78	– 4.85	.43 2.89	ac
58. Trochę irytuje mnie, że innym udaje się umawiać na randki z najatrakcyjniejszymi osobami	.46 2.88	.41 3.11	.58 3.02	
59. Czuję się „niekompletny”, jeżeli nie jestem zaangażowany erotycznie	.54 3.76	– 3.31	.45 2.65	bc
60. Nie lubię, kiedy mój partner spędza zbyt dużo czasu ze swoimi przyjaciółmi	– 3.69	– 4.28	– 3.39	
61. Czuję się bezpieczny w towarzystwie mojego partnera	– 2.14	.45 2.41	– 2.57	b
62. Kiedy mój partner ma powodzenie, jestem szczęśliwy	.52 1.74	.48 3.31	.53 2.20	abc
63. Wiele osób zbytnio zabiega o to, aby być zakochanym	– 4.50	– 4.87	– 4.86	
64. Niemożliwe, aby małżeństwo mogło być szczęśliwe przez długi okres czasu	– 2.78	– 2.27	– 1.79	
65. Nigdy nie przeżyłem prawdziwie szczęśliwej miłości i nie miałem takich romantycznych związków, jak moi znajomi	– 1.97	.60 2.88	.58 2.38	ac
66. Widząc mojego najlepszego przyjaciela zakochanego bez pamięci, mam ochotę ostrzec go przed pułapką	– 3.06	– 3.16	– 2.52	
67. Sądzę, że mój partner jest osobą zdolniejszą ode mnie	– 2.58	– 4.65	.51 2.35	ac
68. Bawi mnie słuchanie fantazji seksualnych mojego partnera na temat innych osób	– 3.02	– 2.45	.43 1.99	abc
69. Mój partner stanowi podstawę motywacyjną mojego życia	.43 4.20	.66 4.46	.59 3.69	c

W dwunastu itemach ładunki czynnikowe były albo niskie <.40 (itemy: 17, 29, 37, 53, 56, 60, 63), albo podobne dla zazdrości i zawiści (26, 31, 55), albo nie były interpretowalne (64, 66).

A PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF JEALOUSY
AN INTERCULTURAL STUDY

S u m m a r y

The authors tested the hypothesis that the structure of jealousy in American (US), German (D) and Polish (PL) samples will be alike and that Poles will reveal stronger jealousy for sexual partner than USA and D subjects.

The procrusted analysis of the data collected by means of Hupka's Interpersonal Questionnaire from 170 PL, 78 D, and 207 US subjects showed four common factors for the three groups: Danger for partner's exclusiveness, Dependency, Aversion to partner's autonomy, and Self-deprecation and Envy.

The Polish Ss appeared more jealous than US and D subjects in all dimensions and additionally US subjects revealed stronger aversion to partner's autonomy than D sample.

The authors interpret the PL, D, and US discrepancies by referring to the characteristics of the Polish tradition and values, ties to the demanding catholic religion, high evaluation of family and national dignity.